

САПІН О. В.,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри підтримання
державного обвинувачення
(Національна академія
прокуратури України)

ДК 343.163

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ДО ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена дослідженню проблем здійснення процесуальної діяльності прокурора під час оскарження судових рішень до Верховного Суду України у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, прокурор, перегляд судових рішень, Верховний Суд України, єдність судової практики.

Статья посвящена исследованию проблем процессуальной деятельности прокурора при обжаловании судебных решений в Верховный Суд Украины в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное производство, прокурор, пересмотр судебных решений, Верховный Суд Украины, единство судебной практики.

Article is devoted to the problems of implementation the processual activity of prosecutor during the appeal court decisions to the Supreme Court of Ukraine in the criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, prosecutor, review of court decisions, Supreme Court of Ukraine, unity of jurisprudence.

Вступ. Конституція України у ст. 125 визначає, що найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України, саме йому належить провідна роль у захисті прав людини й основоположних свобод. Досліджуючи перегляд судових рішень Верховним Судом України, зазначимо, що вказане провадження з усіма його особливостями було започатковано Законом України «Про судоустрій та статус суддів» [1], згідно з яким законодавець, передавши роль касаційної інстанції Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, не залишив поза кримінальним процесом найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. Адже головною й основоположною функцією Верховного Суду України є здійснення правосуддя [2, с. 110].

Постановка завдання. Завданням статті є дослідження думок учених і положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) з метою наукового осмислення проблем здійснення процесуальної діяльності прокурора під час оскарження судових рішень до Верховного Суду України у кримінальному провадженні.

Результати дослідження. Стадія перегляду судових рішень Верховним Судом України було неоднозначно сприйнята вченими та практиками. Так, П. Пилипчук указує, що Верховний Суд України без касаційних повноважень одразу втратить інструмент впливу на правозастосовну діяльність судів. Він не зможе за допомогою судових рішень забезпечувати однакове застосування закону судами. Отже, Верховний Суд України стане слабким і декла-

ративним. Він переконаний, що й судді Верховного Суду України підтримали думку про те, що Верховний Суд України в жодному разі не можна позбавляти касаційних повноважень, а навпаки, треба йти до створення в перспективі через унесення змін до Конституції триланкової судової системи, як у більшості країн світу, залишаючи Верховний Суд України єдиним касаційним судом [3].

На думку С. Глущенко, позбавлення Верховного Суду України касаційних повноважень впливає на процес єдиного правозастосування [4, с. 101–102].

Однак указані дослідники забувають головне – ситуацію, яка існувала до 20 жовтня 2011 р. Мається на увазі той факт, що за роки незалежності у Верховному Суді України накопичилося понад 20 000 справ, які й досі чекають на своє вирішення, а 90 суддів просто не в змозі були їх вирішити, то про які розумні строки і стан правового визначення, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини, може йти мова. Адже, як влучно підмітив В. Маляренко, Верховний Суд України – то суд для виняткових, а не для буденних справ [5].

Для більш глибокого розуміння правової природи перегляду судових рішень Верховним Судом України варто звернутися до однієї з класичних характеристик, виробленої ще на початку ХХ ст. Так, М. Розін указував, що за своїм юридичним значенням оскарження ділиться на таке: 1) звичайне (відрізняється своїми окремими видами, приводами й обсягом, а також колом учасників, уповноважених на оскарження, яке може мати місце залежно від волі та розсуду заінтересованих осіб, причому їхнє право обмежене законом, визначеним (преклюзивним) строком) і надзвичайне (може мати місце стосовно рішень, які вступили в законну силу, не обмежене ніякими строками, проте ставиться законом у досить стислі межі); 2) деволютивне (перенесення до вищої судової інстанції виконання процесуальної функції суду першої інстанції та прийняття рішення, яке замінює попереднє; або її права можуть бути обмежені тільки розглядом правильності або неправильності першого рішення з погляду його відповідності (матеріального чи формального) закону, а відтак має своїм результатом тільки залишення в силі чи скасування цього рішення, але не постановлення нового) і недеволютивне (направлення на новий розгляд справи в ту саму інстанцію, яка й постановила рішення); 3) суспензійне (оскарження, яке зупиняє дію судового рішення) та несуспензійне (не перешкоджає настанню юридичних наслідків для судового рішення) [6, с. 471–472]. Зауважимо, що перегляд судових рішень у кримінальних справах Верховним Судом України за юридичною природою належить до надзвичайного (як необмежене в більшості випадків жодними строками), деволютивного (розглядається вищою судовою установою України) та несуспензійного (відсутнє настання юридичних наслідків для судового рішення, яке переглядається) провадження.

Отже, саме на основі наведеної винятковості цієї судової інстанції й має бути окреслено чітке коло його повноважень. На сьогодні вони полягають в однаковому застосуванні законодавства й перегляді справи у зв'язку з установленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушенням Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом.

Відмітимо, рішення судів різних регіонів України досить часто відрізняються один від одного, навіть в однотипних ситуаціях. Указаний стан пояснюється таким: 1) різним рівнем знань і досвіду (як професійного, так і життєвого); 2) різними поглядами й трактуванням суддями одних і тих самих положень як процесуального, так і матеріального закону.

Така ситуація викликає обурення й у суспільства загалом, і в окремих громадян. Адже саме однакова судова практика забезпечує стабільність правозастосування. У цьому випадку Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у кримінальному судочинстві є своєрідним «фільтром», який, проводячи перегляд судових рішень із підстав неправильного застосування норм матеріального та процесуального закону, покликаний не допускати порушення однаковості судової практики.

За допомогою своїх ухвал касаційна інстанція «керує» діяльністю судів, формує єдність судової практики, вимагає від судів однакового розуміння й застосування законів, ужи-

ває заходи щодо підвищення виховного та запобіжного значення судових процесів, усунення причин і умов учинення злочинів і так безпосередньо впливає на виконання завдань кримінального судочинства [7, с. 409].

Діяльність Верховного Суду України, у свою чергу, є додатковою гарантією у кримінальному провадженні та полягає в невідкладному реагуванні на всі рішення касаційної інстанції, у яких вона допустила розбіжність у своїх рішеннях. Саме тому Р. Давід зазначає, що використовуються різні методи для забезпечення стабільності права шляхом створення однакової судової практики. Турбота про це, яка зустрічається в багатьох країнах, робить очевидною справжню роль судової практики, навіть якщо доктрина утримувалася від визнання її джерелом права. Судову організацію, як правило, вінчає Верховний Суд. І якщо в теорії його завданням є забезпечення точного застосування закону, то на ділі він часто забезпечує єдність судової практики. Існування Верховного Суду може практично виявитися швидше загрозою верховенству закону, ніж його гарантією. Законодавець майже ніколи не боїться конкуренції місцевих судів, практику яких важко узагальнити. Навпаки, Верховний Суд, наділений великим авторитетом і покликаний розглядати питання під більш широким кутом зору (зокрема, у Франції, де він розглядає лише питання права), неминуче піддається спокусі стати владою, яка доповнює законодавця [8, с. 107].

Підстави для оскарження прокурором судових рішень до Верховного Суду України у кримінальному провадженні були дещо змінені Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. [9], а на сьогодні мають такий вигляд: 1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень (крім питань неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання); 2) різне застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень; 3) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові Верховного Суду України; 4) установлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом.

До внесення зазначених змін у КПК України були відсутні такі підстави для оскарження прокурором судових рішень: 1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень; 2) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові Верховного Суду України.

Така ситуація породжувала логічні запитання: чому законодавцем указаний напрям діяльності обмежувався лише переглядом судових рішень, що набрали законної сили у випадках неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та кримінальної відповідальності), що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень? Чому законодавцем були упущені питання неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального процесуального закону? Адже ані прокурор, ані жоден інший учасник провадження не може оскаржити судові рішення з цих підстав.

На цей факт зверталася увага у Спільному висновку щодо Закону України «Про судоустрій та статус суддів» Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) та Дирекції зі співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи. Пункт 24 цього Висновку вказує, що юрисдикція, яка збережена за Верховним Судом України, стосується питань виняткового характеру. Комісія визнає спірними положення щодо неможливості розгляду Верховним Судом України судових рішень із підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї самої норми процесуального права. Адже не зовсім зрозуміло, навіщо відмовляти Верховному Суду України в повнова-

женнях стосовно процесуального права, особливо, якщо найбільше питання справедливого судочинства (ст. 6 Європейської конвенції з прав людини) стосується саме процесуальних питань [10].

Діяльність Верховного Суду України із забезпечення однакового застосування одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь є вкрай важливою, оскільки, як слушно підкреслює В. Маляренко, за відсутності належної процесуальної регламентації реагування Верховного Суду України на негативні вияви діяльності судів у державі буде поступово встановлюватися законність «західна» і «східна» або «північна» та «південна» [11, с. 295]. В. Лобач зазначає: у давньоримському праві було визначено, що в подібних справах виносяться однакові рішення (*de similibus idem est iudicium*), і вважалося, що найбільш нестерпним у праві є те, що ці справи вирішуються судами по-різному (*nihil in lege intolerabilius est, eandem rem diverso jure conseri*) [12, с. 18]. В. Кривенко підкреслює, що завдання Верховного Суду України – розглянути не всі конфлікти, які виникли в державі, а зорієнтувати суддів і судову практику на правильне застосування закону в державі [13].

Справді, однакове застосування норм закону є природною й необхідною умовою успішного функціонування системи правосуддя. Виключно Верховний Суд України наділений найбільшим авторитетом і покликаний розглядати питання під найбільш широким кутом зору. Проте, прагнучи одноманітності в судовій практиці, необхідно враховувати, що кожна конкретна справа має свої особливості й нюанси, які необхідно брати до уваги при її розгляді, а беручи до уваги ще й наявність суддівського розсуду, неможливо вимагати від суддів однакового застосування законів під час прийняття та викладання ними рішень за підсумками розгляду судових справ.

Однак особливу увагу варто звернути на Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бруалла Гомез де ла Торре проти Іспанії», у якому визначено, що Європейський суд не повинен оцінювати доцільність вибору судової практики, виробленої внутрішніми судами, адже його роль зводиться до перевірки відповідності Конвенції наслідків такого вибору [14].

Потрібно вказати, що нами ще у 2012 р. також зверталася увага на ці питання. Так, досліджуючи проблеми участі прокурора у провадженні з перегляду судових рішень Верховним Судом України, ми звертали увагу на недосконалість підстав такого провадження, адже неоднакове застосування судом касаційної інстанції може відбуватися не тільки щодо норм кримінального закону, а й кримінально-процесуального, що, у свою чергу, зумовлює внесення відповідних змін до КПК України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [15, с. 11].

Однак законодавець у лютому 2015 р. пішов зовсім іншим шляхом. Так, зазначаючи в п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК України таку підставу, як «неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень», законодавець не врахував, що суд касаційної інстанції при розгляді касаційних скарг використовує у своїй діяльності не лише КПК України, а й інше кримінально-процесуальне законодавство України.

Відмітимо, що, удавшись під час нормотворення до аналогії з положеннями п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК України, законодавець не звернув уваги на той факт, що саме на законі України про кримінальну відповідальність базується все законодавство України про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 3 Кримінального кодексу України). При цьому КПК України не має такої виключності у сфері кримінальних процесуальних відносин, адже, згідно зі ст. 1 КПК України, порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, що складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України.

Висновки. Уважаємо, що необхідною умовою для наближення стадії перегляду судових рішень Верховним Судом України до міжнародних стандартів судочинства є наділення його повноваженнями із розгляду судових рішень із підстав неоднакового застосування судами касаційної

інстанції однієї й тієї самої норми кримінального процесуального законодавства (а не лише норм КПК України) та можливості оскарження прокурором чи іншими особами рішень касаційної інстанції з цієї підстави. Адже, урахувавши важливість вказаного напрямку діяльності Верховного Суду України, зазначимо, що основним завданням Верховного Суду України у кримінальному судочинстві є забезпечення однакового застосування всього законодавства (як матеріального, так і процесуального) всіма судами загальної юрисдикції шляхом перегляду судових рішень. Адже на сьогодні у прокурора відсутні будь-які повноваження щодо оскарження у випадку неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального процесуального закону, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень. Виправлення такої ситуації ми вбачаємо лише в унесенні відповідних змін до глави 33 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № № 41–42, 43, 44–45. – Ст. 529.
2. Сердюк В. Здійснення функції правосуддя Верховним Судом України / В. Сердюк // Вісник прокуратури. – 2006. – № 12 (66). – С. 106–113.
3. Пилипчук П. Жодна європейська країна не дозволяє собі розкоші мати чотириланкову судову систему / П. Пилипчук // Закон і Бізнес. – 2006. – 3 червня. – № 21 (749).
4. Глущенко С. Касаційне оскарження: від дублювання до єдності / С. Глущенко // Вісник прокуратури. – 2010. – № 2. – С. 97–104.
5. Маляренко В. В Україні частіше апелюють до волі начальника, а не до волі закону / В. Маляренко // Закон і Бізнес. – 2005. – 12 листопада. – № 46.
6. Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство : [пособие к лекциям] / Н.Н. Розин. – СПб : Издание Юридического книжного склада «Право», 1914. – 548 с.
7. Советский уголовный процесс : [учебник] / под. ред. Л.М. Карнеевой, П.А. Лупинской, И.В. Тыричева. – М. : Юрид. лит., 1980. – 568 с.
8. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М. : Международные отношения, 1999. – 400 с.
9. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/192-19/paran382#n382>.
10. Спільний висновок щодо Закону України «Про судоустрій та статус суддів» Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) та Дирекції зі співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи (С. Грасса, Д. Гамільтона, П. Лемменса, Г. Сухоцької) CDL(2010)097 від 11 жовтня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL%282010%29097-e>.
11. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : [монографія] / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
12. Лобач В. Перспективи кримінального процесу / В. Лобач // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 3. – С. 45–49.
13. Кривенко В. До 1991-го суд в Україні был карательным инструментом / В. Кривенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/19275CC111B8ACC2C32570AB00213AA2?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=19275CC111B8ACC2C32570AB00213AA2&Count=500&>.
14. Бруалла Гомез де ла Торре проти Іспанії : Рішення Європейського суду з прав людини (заява № 26737/95) від 19 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58127#%7B%22languageisocode%22:%22ENG%22,%22appno%22:%2226737/95%22,%22documentcollectionid%22:%22СНАМВЕР%22,%22itemid%22:%22001-58127%22%7D>.
15. Сапін О.В. Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.В. Сапін. – К., 2012. – 18 с.

